

Photo credits: Patrick Dugan

Zamaiso ye Zwezipili ya Litapi mwa Libala la Bulozhi – Pizo ya ku eza sesiñwi ka putako

RESEARCH
PROGRAM ON
Aquatic
Agricultural
Systems

Batu ba ba pilela fa lika ze fumanwa mwa Libala la Bulozhi, ba ba fumana sico ni buiketo bwa mubili ni moya, ba akalezwa ku fita fa palo ya bo lule ba mashumi a ketalizoho ka amabeli (70 000). Kono ki zamaiso ye maswe, ku yamba kwa swalelele ni ku itusisa lisebeliso za businyi ze fukulize litapi ka bubebe bo bu komokisa, mwa nako ye kuswani. Batomi ba milaonyana, bafunguli, batusi ba macaba, baeteleli ba lilalanda, likwata ze kwandaa mubuso ni likwata ze fumaneha mwa lilalanda ba kupiwa ha butuku ku bona kuli milao ye tomilwe ye talusa moku lukela ku swalelwa litapi ya latelelwa hande kuli sifumu sa litapi za Bulozhi si kute mo ne siinezi sapili.

Lukumbu lwa Litapi za Bulozhi

Libala la Bulozhi le li yandulukile sibaka se si bizwa Upper Zambezi (kaufi ni simuluho ya Lyambai), ki la bubeli kwa butuna kwa libaka za mukamo o cwalo mwa Zambia. Mwa libala tota, mo na mo ku tibanga, ku fumaneha lukumbu lwa mifuta ya litapi ye mashumi a ketalizoho ka a malalu (80), mifuta ye kopanya lipapati ze na ni teko ye nde ahulu, litapi ze fa sico, celete ni misebezi kwa batu ba ba eza bo lule ba mashumi a ketalizoho ka a mabeli. Cwanoñu fa ne ku bulelwa za litukiso za ku fetula libala le Sanda sa Lifasi lote ka baka la moo sibaka si bukelelizwe hande ka sizo, ni moo bupilo bwa batu bu tamahanezi hande ni sibaka sa bona.

Lisupo ze bonisa kuli litapi ze sepilwe, ze supa sifumu sa Libala la Bulozhi, li felile ka bubebe ahulu mwa nako ye kuswani ki ze ñata: licinceho mwa mifuta ye fumaneha, litapi a li sa hula ku eza butuna, a li sa swalwa ka buñata mi se si kuta fa mabote a mutu ki se nyinyani. Mabaka a tisa busafa bo, ni haike a ku si ka batisiswa hande ka ku tala, ku lumelwa kuli ki ku swala litapi ku tula tikanyo ni ku palelwa ku zamaisa miselelo ya litapi ka tokomelo. Ku cinca kwa miaha ni ku sinyeha kwa libaka ze ñata ni kona ku ekelize kwa butata; mi ku se ku zibahezi kuli butata bo bwa ku fukuzeha kwa litapi se li bo butuna luli.

Swalisano mwa zamaiso ya litapi

Ba ba tongiswa ahulu ki ku fela kwa litapi mwa Bulozhi ki mandui, bapazuli ni bayanehi ba litapi, hamoho cwalo ni masolusi kakuli ba bupilo bwa bona buitingile fa litapi. Takazo ya ku lika ku atisa litapi ki ye tuna, isi feela mwa halaa bona mandui, kono ni kwa Mulonga wa Bulozhi ni kwa bazamaisi ba mutai o talima za litapi mwa muso. Mwa mikopano ye miñata ya batu ba lilalanda muhwo ki wa ku susueza batu ku sebelisana ni ku bona kuli litapi ze sa li teñi za bukelezwa.

Ba Mulonga wa Bulozhi ni ba mutai o talima za litapi ba se ba kalile ku sebelisana hande mwa likwelinyana ze fitile, ili ka ku lika ku toma mukwa wa zamaiso ya swalisano mwa halaa Mulonga, bazamaisi ba litapi hamoho cwalo ni batu ba ba pila mwa lilalanda moo. Mulao wa Litapi wa 2011 u susueza muzamaiso woo wa swaliswano, mi mulelo ki wa ku toma tutengo moo batu ba kona ku fiwa misebezi ye shutana ye ka tiiseza ku bona kuli milao ye ama za litapi ya latelelwa. Ku kona ku nga lilimo-limo ku kondisa musebezele o cwalo. Sa butokwa fa ki ku bona kuli batu a ba seli litapi mwa nako yeo muso u lilimalisanga ku yamba. Ka ku latelela mulao wo litapi li ka zwala hande li sa kaulezwi mi ka cwalo li ka kala ku ata hape.

Butokwa bwa ku kala ku sebeza

Haiba ku sa eziwi se siñwi, litapi ze swalwa li ka zwelapili ku fukuzeha, ili ku kutiseza celete ye ba fumana mandui, bapazuli ni baomisi ba litapi, ni masolusi kwa tasi, mi he litapi li ka tula ku mañi ni mañi. Se si tokwa ku eziwa ka putako ki ku konga sicaba mwa lilalanda, baeteleli ba lilalanda, ba zamaisi ba mutai wa litapi ni bo caziba ba ba cuukile mwa lipatisiso ku swalisana ni ku sebeza hamoho ku bona kuli:

- Mandui ni masolusi ba ambuka litapi mwa linako mo ku lilimaliswangwa ku swala litapi (ku zwa zazi la pili la Ñulule ku isa zazi la mafelelezo la Yowa – 1st December – 28th February)
- Lisebeliso ze sa lumelezwi a litutiswi ku swala litapi
- Ku latelela ze mwa Mulao wa Litapi wa 2011 ili wa zamaiso ya swalisano mwa lilalanda, ku kuteka ni ku itusisa zibo ya sizo ni mitomo ya mikwa ya batu ba ba fumaneha mwa sibaka ni sibaka.

A mu shakashi!

- Mwa mikopano ya tutengo twa silalanda sa mina mu tundamene ku ambola za zamaiso ya litapi, ni ku susueza batu ku latelela milao ye ama litapi.
- A mu fitise lipiho za mo itulelwa milao ya litapi kwa Mutai wa Litapi.
- Mu sebelisane ni ku tusa babeleki ba ba talima za litapi.

Mandui ba ba itusisa kanyandi ka sefa sefa ka ka sa lumelezwi: Kanyandi ka mufuta o ka sinya litapi za kamuso kakuli ka olela litapi ze tuna ni ze nyinyani, za bana mane ni mai ka sibili.

Haiba mu sa bata ku ziba ze ñata mu ka fumana tuso kwa batu bao:

Bo Mutompehi Alex Chilala, ba bahu ba babeleki ba ba talima za litapi (Principal Fisheries Officer). Office ya bona ikabela mululwani ni office ye tuna ya muso mwa Bulozzi, mwa Mongu. Email: Chilalaalex@gmail.com; Tel: 0217221840

Bafumahali bo Mendai Kwashimbisa, ba ba etelezi lipatisiso za litapi ni lika ze fumaneha mwa mezi (Aquatic Agricultural Systems Research Program) kwa WorldFish, fa Plot 2745 mwa mukwakwa wa Liyoyelo, Mongu.

Email: M.Kwashimbisa@cgiar.org. Tel:0217221840

Tungongi to tu omisiwa: tutapi to tu sa tabusi to tu lekiswa litapi sakata a li sa fumanehi. Ki sisupo sa kuli litapi li swalwa ku fita tikanyo.

Lipapati ze sa li ze nyinyani: Pulukelo ya kamuso ya shekesha ka baka la ku swalwa kwa litapi ze si ka fita ni haiba fa ku zwala.

With communities, changing lives

Ka pampili ka ka lukela ku bizwa: CGIAR Research Program on Aquatic Agricultural Systems. (2013). Zamaiso ye Zwezipili ya Litapi mwa Libala la Bulozzi – Pizo ya ku eza sesiñwi ka putako. CGIAR Research Program on Aquatic Agricultural Systems. Penang, Malaysia. Ka bukuswani: AAS-2013-41.

The CGIAR Research Program on Aquatic Agricultural Systems is a multi-year research initiative launched in July 2011. It is designed to pursue community-based approaches to agricultural research and development that target the poorest and most vulnerable rural households in aquatic agricultural systems. Led by WorldFish, a member of the CGIAR Consortium, the program is partnering with diverse organizations working at local, national and global levels to help achieve impacts at scale. For more information, visit aas.cgiar.org.

Design and Layout: WorldFish.

Photo credits: Patrick Dugan

© 2013. WorldFish. All rights reserved. This publication may be reproduced without the permission of, but with acknowledgement to, WorldFish.

Contact Details:

CGIAR Research Program on Aquatic Agricultural Systems
Jalan Batu Maung, Batu Maung, 11960 Bayan Lepas, Penang, MALAYSIA
Tel: +604 626 1606, fax: +604 626 5530, email: aas@cgiar.org

Find out more by scanning this QR code with your smartphone's QR code reader.

